

АБРЕВІАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті автор наводить класифікацію скорочень, досліджує засоби створення короткого варіанту архітектурного терміна, структурні моделі аббревіації українських термінів архітектури, систему словотвірних типів, за якими вони творяться, їх продуктивність.

Ключові слова: аббревіація, українська архітектурна термінологія, словотвірний тип, структурні моделі скорочень.

Досліджуючи особливості української науково-технічної термінології, неможливо залишити поза увагою таке лінгвістичне явище як аббревіація. У дослідженнях цього явища на сучасному етапі сформувалося певне коло проблем, які розглядалися у працях вітчизняних лінгвістів, зокрема причини виникнення аббревіатур [Лотте 1971], системи словотвірних типів, за якими вони творяться, структурно-семантичні класифікації аббревіатур [Сухов 1953], закономірності функціонування аббревіатур як мовних одиниць, що представляють один із засобів формування категоріального мислення спеціаліста [Кульпіна, Татарінов 1990], тенденції розвитку цього виду словотворення. Проте питання аббревіації в українській архітектурній термінології досі не розглядалося.

Метою даної наукового дослідження є встановлення системи словотвірних типів аббревіації в українській архітектурній термінології (далі УАТ), їх продуктивності, визначення структурних моделей термінів архітектури.

Матеріалом дослідження послужили термінологічні одиниці на позначення архітектурних елементів, будівель та споруд різного призначення, фрагментів міської забудови, конструктивних прийомів, мистецьких напрямів та ін., які зафіксовані у загальних і галузевих словниках, енциклопедіях, підручниках, посібниках, довідниках, фахових працях з архітектури та науковій періодиці.

Аббревіація є інтралінгвістичним явищем, яке виникло під впливом, в першу чергу, екстралінгвістичних факторів (соціально-економічних, політичних та культурних умов), внаслідок чого структурна модель аббревіатур має багато спільного у різних мовах незалежно від будови мови. Цей спосіб словотворення залишається одним із продуктивних засобів поповнення як загальнонавжованої мови, так і термінології.

Термінотворення способом аббревіації відбувається шляхом поєднання двох або більше слів із довільним, асемантичним усіченням принаймні одного з них, причому утворена лексична одиниця зберігає у своєму складі якісь фрагменти твірного слова, інакше вона буде символом. Необхідною умовою сприйняття аббревіації як скорочення є співіснування у мові на конкретному етапі її розвитку твірної та похідної одиниць. Для професійної лексики, враховуючи її переобтяженість складними і складеними найменуваннями,

аббревіація потрібна як засіб мовної економії. Суть економного використання мови полягає в забезпеченні передачі максимальної кількості інформації в одиницю часу, інакше кажучи, у підвищенні ефективності комунікативної функції мови [Борисов 1972: 31].

В українській архітектурній терміносистемі досить поширена аббревіація, що використовується для утворення більш коротких, у порівнянні з початковими структурами, найменувань. Саме тенденція до пошуку економних засобів найменування, зумовлена процесом родо-видової диференціації понять, сприяє функціонуванню в УАТ термінів-аббревіатур.

Серед термінів архітектурної сфери, які утворені способом аббревіації, необхідно виділити ініціальні аббревіатури, складноскорочені та змішані.

Ініціальна аббревіація має два підтипи: утворення із початкових звуків слів і утворення із назв початкових літер. Звукові ініціальні аббревіації утворюються за наявності в аббревіатурі голосних звуків, які сприяють легкій вимові аббревіатури як звичайного слова. Наприклад, *ТЕО* (техніко-економічне обґрунтування), *ТЕП* (техніко-економічні показники), *САПР* (система автоматизованого проектування), *АРМ* (автоматизоване робоче місце) тощо.

Різновидом аббревіатур є акроніми, скорочені слова, що „складаються з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення” [Клименко 2000:13] і схожі за формою (фонетичною структурою) на звичайні слова, наприклад:

ОСА (Організація сучасних архітекторів);

АСНОВА (Асоціація нових архітекторів).

Якщо аббревіатура не має у своєму складі голосних звуків і є важкою для вимови, використовується літерна ініціальна аббревіація, наприклад:

ДБН (Державні будівельні норми; вимовляється [дебе́н]);

ППП (пакет прикладних програм; вимовляється [пепе́п]);

ТЛН (технологічна лінія проектування; вимовляється [тееле́н]);

МБР (Міжнародна будівельна рада; вимовляється [ембе́р]).

Ініціальні аббревіатури в архітектурній терміносистемі складають найбільшу кількість скорочень, які можна класифікувати наступним чином:

1) аббревіатури – назви нормативних документів побудовані за схемою, в якій є опорний елемент, що називає тип проектного документа: норма (стандарт), проект та термінів, що характеризують різновиди нормативних документів, наприклад: *ДБН* (Державні будівельні норми), *ТНТП* (тимчасові норми технологічного проектування), *ДАБК* (Державний архітектурно-будівельний контроль). Ініціальних аббревіатур з опорним словом норма (стандарт) в УАТ зафіксовано 8 одиниць, проект – 9 одиниць;

2) аббревіатури – назви архітектурно-будівельних навчальних закладів, які будуються за уніфікованою моделлю, що містить в собі опорні слова університет, академія, інститут, факультет та назву міста, регіону або країни, де вони розташовані, наприклад: *ОДАБА* (Одеська державна академія будівництва та архітектури), *КНУБА* (Київський національний університет будівництва та архітектури), *АХІ* (Архітектурно-художній інститут);

3) аббревіатури – назви архітектурно-проектних організацій, установ, структура яких складається з опорних слів організація, бюро, управління та

деталізації їхніх технологічних особливостей: *ОСА (Організація сучасних архітекторів)*, *БМУ (будівельно-монтажне управління)*;

4) аббревіатури – назви будівель та інженерних споруд різного призначення з опорними елементами станція, комбінат тощо, наприклад: *ДРЕС (державна районна електростанція)*, *ДБК (домобудівний комбінат)*;

5) аббревіатури – назви автоматизованих процесів проектування: *САПР (система автоматизованого проектування)*, *АРМ (автоматизоване робоче місце)*, *ТЛП (технологічна лінія проектування)* тощо.

За структурою ініціальні аббревіатури в архітектурній терміносистемі можна розподілити на дво-, три-, чотири- та п'ятикомпонентні.

Двокомпонентні ініціальні аббревіатури творяться за моделлю *прикметник + іменник* із значенням видового поняття стосовно терміна-іменника з вказівкою його функціональної ознаки, наприклад: *ТП (типовий проект)*, *ІП (індивідуальний проект)*, *ГП (генеральний проектувальник)*, *ПП (перспективний план)* тощо. Даний словотвірний тип в УАТ є продуктивним.

Модель двокомпонентної ініціальної аббревіатури *іменник + іменник* у даному дослідженні не зафіксовано.

Трикомпонентні ініціальні аббревіатури в архітектурній терміносистемі творяться за трьома моделями:

1. *Прикметник + прикметник + іменник* із значенням видового поняття щодо терміна-іменника з вказівкою його функціональної ознаки. Цей словотвірний тип має чотири структурні підтипи. В аббревіатурах першого підтипу твірною базою є композит, утворений поєднанням основ двох прикметників або іменника з прикметником з інтерфіксацією, та іменник: *ТЕО (техніко-економічне обґрунтування)*, *АПС (архітектурно-планувальна структура)*, *ЖКК (житлово-комунальна контора)*, *РБУ (ремонтно-будівельне управління)*. Твірною базою аббревіатур другого підтипу є два прикметники та іменник: *АРМ (автоматизоване робоче місце)*, *КТП (комплексний типовий проект)*, *ТПО (територіальна проектна організація)*. В аббревіатурах третього підтипу твірною базою є складноскорочений іменник, утворений поєднанням двох скорочених прикметників та іменника: *ТЕЦ (теплоелектроцентральною)*, *ТЕС (теплоелектростанціяю)*. Твірною базою аббревіатур четвертого підтипу є складноскорочений прикметник, утворений поєднанням основ двох прикметників, та іменник: *ГГС (газогенераторна станціяю)*. Цей словотвірний підтип непродуктивний.

2. *Іменник + прикметник + іменник* із значенням функціонального відношення поняття, вираженого стрижневим суб'єктно-об'єктним іменником, та із значенням видового поняття стосовно залежного суб'єктно-об'єктного іменника: *САПР (система автоматизованого проектування)*, *ППП (пакет прикладних програм)*, *КПО (коефіцієнт природного освітленняю)*.

3. *Прикметник + іменник + іменник* із значенням видового поняття стосовно терміна, вираженого стрижневим суб'єктно-об'єктним іменником, з вказівкою його функціональної особливості: *ТЛП (технологічна лінія проектуванняю)*, *АСУ (автоматизована система управлінняю)*. Словотвірний тип продуктивний.

Чотирикомпонентні ініціальні аббревіатури в українській терміносистемі сфери архітектури утворюються за двома моделями:

1. Прикметник + прикметник + прикметник + іменник із значенням видового поняття щодо терміна-іменника з вказівкою його функціональної ознаки. Даний словотвірний тип має два структурних підтипи. Твірною базою аббревіатур першого підтипу є два прикметники і складноскорочений іменник, утворений поєднанням скороченого прикметника та повного іменника: *ДРЕС* (державна районна електростанція). Цей структурний підтип непродуктивний. В аббревіатурах другого підтипу твірною базою є простий прикметник, композит, утворений основоскладанням двох прикметників, та іменник: *ДЖКП* (державне житлово-комунальне підприємство).

2. Прикметник + іменник + прикметник (род. відм.) + іменник (Р. відм.) із значенням двох видових понять стосовно термінів-іменників з вказівкою їх функціональних ознак: *ДСТУ* (Державна система технічних умов), *ТНТП* (тимчасові норми технологічного проектування). Всього нами зафіксовано 5 чотирикомпонентних ініціальних аббревіатур.

В українській архітектурній терміносистемі також зафіксовані п'ятикомпонентні ініціальні аббревіатури – назви архітектурно-будівельних навчальних закладів: *КНУБА* (Київський національний університет будівництва та архітектури) та ін., які утворені стрижневим іменником стосовно залежного суб'єктно-об'єктного іменника, семантика якого звужується двома простими прикметниками.

Таким чином, словотворенню української архітектурної терміносистеми властива тенденція домінування аббревіатур, які є ефективним способом творення нових понять. Це явище пояснюється, по-перше, історично складеним прагненням до економії мовних засобів, по-друге, природною реакцією носіїв мови на значне збільшення багатокомпонентних термінологічних сполучень, які утруднюють процес комунікації.

Ініціальні аббревіатури в українській архітектурній термінології переважним чином конструюються довільно із початкових літер словосполучень. Цей процес відбувається довільно, без загальних закономірностей; на думку деяких вчених [Алексеев 1966:27], такого конструювання не знає жоден інший спосіб словотворення.

Внаслідок еволюції процесу аббревіації спостерігається ускладнення структури аббревіатур, прослідковується тенденція до створення складніших і семантично прозоріших конструкцій, наприклад, телескопія, складноскорочені аббревіатури, складові. У нашому дослідженні УАТ зафіксовано значну кількість складноскорочених аббревіатур. Аббревіатури цього типу утворюються шляхом поєднання асемантичних частин слів, окремих звуків, інколи компонентом аббревіатури може бути й неусічене слово.

Складноскорочена аббревіація з усіченням першої частини слова в архітектурній термінології найпоширеніша: *держплан*, *генплан*, *сантехніка*, *харчоблок*, *спецприміщення*, *спецпроект*, *генпроектувальник*, *євроремонт*, *єврошпалери*, *зооферма*, *зоопарк* тощо. Проте слід розрізняти складноскорочене слово і слово, утворене за допомогою префіксоїда. Наприклад, у дериватах *автопарк*, *автовокзал*, *автостанція*, *автосалон*, *автомагістраль* компонент *авто-* є скороченням від слова *автомобільний* (порів. *автопарк* – *автомобільний парк*), а в словах *автопортрет*, *автореферат*, *автобіографія* компонент *авто-* є префіксоїдом.

В УАТ виділено найпродуктивніші словотвірні типи складноскорочених аббревіатур:

1. *Азбо-* + іменник із значенням „ назва будівельного матеріалу”: *азбоасфальт, азбодерево, азбокартон, азбоповість, азбофарба, азбоцемент, азбошифер* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
2. *Армо-* + іменник із значенням „ об’єкт, елемент споруди”: *армокаркас, армоконструкція, армопояс* ; „назва будівельного матеріалу”: *армобетон, армокераміка, армоцемент* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
3. *Арх-* + іменник із значенням „ опредмечений процес дії”, „ результат дії”: *архбюро, архдизайн, архпроект, архпроекткування* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
4. *Держ-* + іменник із значенням „ опредмечена дія”: *держпланування, держстандартизація, держунормування* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
5. *Зоо-* + іменник із значенням „ об’єкт, назва споруди”: *зоопарк, зоосад, зооферма* тощо. Словотвірний тип малопродуктивний.
6. *Пром-* + іменник із значенням „ об’єкт, назва споруди, елемент споруди”: *промбудівля, промкомбінат, промприміщення, промспоруда* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
7. *Сан-* + іменник із значенням „ назва предмета, сукупність предметів, елемент споруди”: *санвузол, саннорма, санповерх, сантехніка, санчастина* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
8. *Спец-* + іменник із значенням „об’єкт, назва споруди, її елемент”: *спецбудівля, спецмайданчик, спецприміщення, спецспоруда* тощо. Словотвірний тип продуктивний.
9. *Тех-* + іменник із значенням „ об’єкт, елемент споруди”: *техповерх, техприміщення, техспоруда* тощо. Словотвірний тип продуктивний.

У наведених прикладах чітко виділяються всі частини, що можуть сполучатися з іншими словами та аброморфемами. До термінів такого типу в українській архітектурній термінології належать, наприклад, слова з елементами *пром-, сан-, спец-, тех-* та інші.

В УАТ також зафіксовано аббревіатури, утворені поєднанням початкових частин двох слів з цілим третім (*армопластобетон, армопіносилікат, Архбудспілка, Київбудекспертиза*), поєднанням частини першого слова з цілим другим та частиною третього (*Архдизайнбуд, Саунабудсервіс*), поєднанням частини першого слова з цілими другим та третім (*Головкийархітектура*), поєднання цілого слова, частини другого та цілого третього слова (*Саунабудсервіс*).

Незначну кількість аббревіатур в УАТ утворено поєднанням початкових складів кожного слова словосполучення, наприклад: *Держбуд, Укрархбудінформ, Укрбудекспо, вініпласт (віні(л) + пласт(маса)), спецбуд* тощо.

Таким чином, для творення української архітектурної термінології використовуються два типи аббревіації – ініціальний та складноскорочений з переважанням першого. Ініціальні аббревіатури в термінології архітектури створюються за дво-, три-, чотири- та п’ятикомпонентними словотвірними

типами. Складноскорочені аббревіатури творяться за дев'ятьма словотвірними типами з компонентами пром.-, спец-, сан-, тех.- та іншими. Із розглянутих вище прикладів явища аббревіації в архітектурній терміносистемі можна зробити висновок, що аббревіація є досить поширеним способом творення термінів архітектурної галузі. Такий стан пояснюється тенденцією до пошуку економних засобів номінації, що зумовлена процесом родо-видової диференціації понять та сприяє функціонуванню в сучасній українській архітектурній термінології термінів-аббревіатур.

Вважаємо перспективним подальше вивчення явища аббревіації в українській архітектурній термінології. Тому на часі – встановлення головних чинників актуалізації даного виду словотворення в УАТ.

Література

Алексеев 1966 – Алексеев Д. И. Аббревиатуры как новый тип слов // Развитие словообразования современного русского языка. – М., 1966. – С.13 – 37; **Борисов 1972** – Борисов В. В. Аббревиация и акронимия: Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. – М.: Воениздат, 1972. – 320 с.; **Клименко 2000** – Клименко Н. Ф. Акронім //Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.; **Кульпина, Татаринов 1990** – Кульпина В. Г., Татаринов В. А. Аббревиация как способ категоризации специальных понятий // Вестн. МГУ. Сер. 9, Филология. – 1990. – №4. – С.27 – 34; **Лотте 1971** – Лотте Д. С. Краткие формы научно-технических терминов. – М.: Наука, 1971. – 149 с.; **Сухов 1953** – Сухов Н. К. О применении буквенных сокращений в качестве научно-технических терминов // Изв. АН СССР. Отд. ние техн. Наук. – 1953. – №7. – С.1058 – 1064.

In the article the author gives the classification of the abbreviations, researches the formation means of the short terms variant of the architectural, structural models of the abbreviation of Ukrainian terms of the architectural, the system of word-formative types with the help of which they are formed, their productivity.

Key words: *abbreviation, Ukrainian architectural terminology, word-formative type, structural models of the abbreviation.*